

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧУГУЄВО-БАБЧАНСЬКИЙ ЛІСОВИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ

ЗАТВЕРДЖУЮ
Т.в.о. директора Чугуєво-
Бабчанського лісового фахового
коледжу
(наказ від 30.08.2024 №60)

Валерій СОЛОДОВНИК

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНА СПРАВА

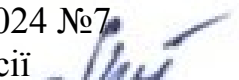
Освітньо-професійний ступінь фаховий молодший бакалавр
Освітньо-професійна програма Мисливське господарство
Галузь знань 20 Аграрні науки та продовольство
Спеціальність 205 Лісове господарство

2024 рік

Укладач: КАЛЬЧЕНКО Олександр Юрійович, викладач Чугуєво-Бабчанського лісового фахового коледжу

Редактор: ГРАЙВОРОНСЬКА Зоя Іванівна, методист Чугуєво-Бабчанського лісового фахового коледжу

Програма складена на основі освітньо-професійної програми Мисливське господарство для підготовки здобувачів освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр» за спеціальністю 205 Лісове господарство.

Розглянуто і схвалено цикловою комісією спеціальності 205 Лісове господарство Чугуєво-Бабчанського лісового фахового коледжу.
Протокол від 27.06.2024 №7
Голова циклової комісії Надія ЛІТВИНОВА.

Погоджено методичною радою Чугуєво – Бабчанського лісового фахового коледжу
Протокол від 28. 06 .2024 №6

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти які мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища.

В Україні природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання.

Цей фонд розглядають як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною. До природно-заповідного фонду України належать природні території та об'єкти:

природні заповідники – це природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, покликані зберігати в природному стані типові або виняткові для даної ландшафтної зони природні комплекси з усією сукупністю їх компонентів, вивчати природні процеси і явища, що відбуваються в них, розробляти наукові засади охорони навколишнього середовища, ефективного використання природних ресурсів та екологічної безпеки.

Заповідник – вища форма охорони природних територій, природна лабораторія, де ведуться комплексні наукові дослідження. Заповідники є в кожному великому природному комплексі.

біосферні заповідники – заповідники, які мають міжнародне значення і включені у всесвітню мережу заповідників ЮНЕСКО. В Україні чотири таких заповідники – Асканія-Нова, Чорноморський, Карпатський, Дунайський;

національний природний парк – територія, виділена з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів, що мають особливу екологічну, історичну та естетичну цінність у зв'язку з сприятливим поєднанням природних і культурних ландшафтів, а також використання їх у рекреаційних, освітніх, наукових та інших цілях. В Україні створено три НПП – Карпатський, Шацький та Синевір;

регіональні ландшафтні парки – це природоохоронна рекреаційна установа місцевого чи регіонального значення, що утворюється з метою збереження у природному стані типових або унікальних природних комплексів та об'єктів і забезпечення умов для організованого відпочинку населення;

заказники – територія (акваторія), виділення з метою збереження, відтворення та відновлення окремих або кількох компонентів цінних типових і унікальних природних комплексів на час, необхідний для виконання поставлених перед заказником завдань, та для підтримання загально екологічного балансу. Залежно від характеру, мети організації і необхідного режиму охорони їх поділяють на ландшафтні, лісові, ботанічні, загально зоологічні, орнітологічні, ентомологічні, іхтіологічні, гідрологічні, палеонтологічні та геологічні.

пам'ятки природи – унікальні природні утворення загальнодержавного чи місцевого значення, що мають особливі природоохоронні цінності і охороняється з метою збереження його у природному стані в наукових,

культурно-освітніх та естетичних цілях;
заповідне урочище – територія (акваторія), виділена з метою збереження у природному стані лісових, степових, болотних та інших природних комплексів, що мають велике наукове, природоохоронне та естетичне значення (нині в Україні більше 650 заповідних урочищ);

Також до територій, які мають особливий статус охорони відносять штучно створені об'єкти:

	ботанічні	сади;
	дендрологічні	парки;
	зоологічні	парки;
парки-пам'ятки	садово-паркового	мистецтва.

Законодавством України природно-заповідний фонд охороняється як національне надбання, щодо якого встановлюється особливий режим охорони, відтворення і використання. Україна розглядає цей фонд як складову частину світової системи природних територій та об'єктів, що перебувають під особливою охороною.

Самостійне вивчення матеріалу

рекомендовано проводити за наведеною нижче літературою та даними методичними вказівками. Підсумковий контроль – диференційний залік, проводиться наприкінці вивчення дисципліни.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни “Природно -заповідна справа” – оволодіння теоретичними знаннями і практичними навичками щодо охорони природи, організації, планування і проведення природоохоронної діяльності й збалансованого, гуманного ведення лісового, мисливського та садово-паркового господарства в Україні в наявних, а також створення нових об'єктів і територій ПЗФ та формування невиснажливої екомережі України і свого регіону зокрема.

Згідно поставленої мети, виділено основні завдання навчальної дисципліни:

- створення нових територій та об'єктів ПЗФ як важливого інтегрального екологічного показника й оптимізація існуючих природно-заповідних територій (пріоритетний розвиток поліфункціональних) з метою поліпшення умов для збереження природних комплексів;
- удосконалення класифікації ПЗФ шляхом запровадження нових та уточнення статусу існуючих категорій;
- формування загальнодержавної територіальної комплексної системи охорони навколишнього природного середовища (екомережі) на основі поєднання територій і об'єктів ПЗФ з іншими природними територіями, що особливо охороняються;
- запровадження регулярного наукового аналізу стану ПЗФ, органічного поєднання завдань розвитку природно-заповідної справи з системою освіти,

екологічного та патріотичного виховання;

- підвищення ефективності участі України в міжнародному співробітництві у сфері природно-заповідної справи, створення міжнародних поліфункціональних природно-заповідних територій;
- удосконалення системи державного управління, перш за все, заповідниками, національними природними та регіональними ландшафтними парками;
- посилення відповідальності за порушення режиму територій ПЗФ.

На сучасному етапі розвитку природно-заповідної справи досі актуальними і трьома найголовнішими її завданнями залишаються:

- створення географічно репрезентативної мережі територій ПЗФ;
- перехід на збалансоване співвідношення земель ПЗФ з іншими категоріями земель і визнання його обов'язковою складовою збалансованого розвитку держави;
- пріоритетність збереження біоландшафтного різноманіття через формування національної екомережі України, організація системи екологічного моніторингу природоохоронних територій та управління ними, підвищення рівня екологічної й природоохоронної свідомості населення.

Знання та вміння, отримані при вивченні цієї навчальної дисципліни, будуть використані під час освоєння багатьох навчальних дисциплін, вивчення яких, згідно з діючим навчальним планом, здійснюється після цієї дисципліни, а також для професійної та практичної підготовки фахівця.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **знати**:

- етапи історичного розвитку заповідної справи;
- сучасний стан заповідної справи;
- основні категорії природно-заповідних об'єктів;
- фактори, види і ступінь техногенного впливу на території й об'єкти природно-заповідного фонду;
- класифікацію функцій заповідних екосистем;
- механізм резервування природних територій для заповідання;
- процедуру створення природно-заповідних територій;
- програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні;
- екологічні, юридичні та економічні засади функціонування заповідних об'єктів на території України;
- характеристику природно-заповідного фонду світу і методи його збереження;
- систему управління природно-заповідним фондом;
- чинне природоохоронне законодавство;
- структурно-функціональну організацію природно-заповідного фонду;
- сучасну мережу природно-заповідного фонду та структуру екомережі;
- засоби збереження і напрями використання природно-заповідного фонду.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти повинні **вміти**:

- визначати наукову цінність біотичного і ландшафтного різноманіття природно-заповідного фонду;
- оволодіти основними методами виділення, проектування, створення та оцінки заповідних територій;
- встановлювати режими збереження заповідних екосистем і ландшафтів;

- оцінювати вплив антропогенних факторів на заповідні екосистеми;
- проводити біомоніторинг та створити Літопис природи на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду;
- діяти у складі служб державної охорони природно-заповідного фонду;
- розробити положення про статус і завдання природоохоронного об'єкту;
- організовувати еколого-освітню, просвітню та рекреаційну діяльність;
- організувати громадський контроль об'єктів і територій природно-заповідного фонду;
- застосувати знання в професійній та природоохоронній діяльності

А також набути:

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК5. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК8. Прагнення до збереження навколишнього середовища.

Спеціальні компетентності (СК):

СК7. Здатність реалізовувати ефективні заходи з організації господарства, підвищення продуктивності насаджень, їх біологічної стійкості, ощадливого використання лісових ресурсів.

СК11. Здатність формувати почуття відповідальності за виконану роботу.

СК12. Здатність формувати екологічне мислення і свідомість, ставлення до природи як унікальної цінності, що забезпечує умови проживання людства, особиста відповідальність за стан довкілля.

Результати навчання (РН):

РН1. Застосовувати базові гуманітарні, природничо-наукові та професійні знання для вирішення виробничих завдань лісогосподарської галузі. \

РН3. Знаходити оптимальні рішення у професійній діяльності, аналізувати та впроваджувати результати лісівничих досліджень.

РН5. Застосовувати сучасні технологічні процеси та необхідне обладнання, інструменти для виконання завдань виробничого процесу з урахуванням збереження довкілля.

РН9. Вирішувати виробничі проблеми, що виникають у процесі професійної діяльності з технологічних, технічних, правових, екологічних, економічних аспектів залежно від зональних умов.

РН12. Впроваджувати у виробництво проектні рішення на засадах екологічно безпечних технологій та наближеного до природи лісівництва.

РН14. Спілкуватись державною та іноземною мовами, у тому числі з професійних питань.**РН2.** Здійснювати пошук інформації з різних джерел для використання у професійній діяльності.

№ теми	Найменування розділу, теми	Кількість годин			
		всього	лекція	практ	самоств.
1	Заповідна справа, як навчальна дисципліна і науковий напрям	8	2		6
2	Категорії природоохоронних територій.	12	6		6
3	Критерії визначення територій, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову та естетичну цінність.	16	8		8
4	Території та об'єкти природно-заповідного фонду як і елементи національної екомережі.	12	4		8
5	Міжнародні природоохоронні конвенції та угоди.	12	5		7
	ВСЬОГО	60	25		35

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Зміст навчальної дисципліни

Тема 1. Заповідна справа, як навчальна дисципліна і науковий напрям

Сутність природно-заповідної справи. Характеристика етапів розвитку заповідної справи в Україні. Роль вчених в історії розвитку заповідної справи в Україні. Природно-заповідний фонд України – національне надбання. Ідеологія заповідної справи. Наукові засади заповідної справи як теорії і практики організації, функціонування і збереження заповідних територій різних рангів. Головні напрямки природоохоронних досліджень і природоохоронних дій (екологічний, заповідний, соціально-політичний, еколого-освітній, філософський і психологічний). Геосозологічні основи мережі природно-заповідних територій. Система природно-заповідних територій, її оптимізація (оптимізація мережі територій і об'єктів ПЗФ, пріоритетний розвиток груп високої категорії заповідності, збереження генофонду, ценофонду, фауністичних та ландшафтних комплексів, сприяння підтриманню екологічної рівноваги).

Тема 2. Категорії природоохоронних територій. Класифікація природно-заповідного фонду в залежності від особливостей, мети і необхідного режиму охорони

Основні поняття про категорії природоохоронних територій. Функціональна класифікація заповідних об'єктів. Міжнародні класифікації природоохоронних

територій. Класифікація природно-заповідного фонду України. Законодавче забезпечення охорони природи і заповідної справи в Україні (Закони України "Про охорону навколишнього природного середовища", "Про природно-заповідний фонд України", "Про тваринний світ", "Про Червону книгу", "Лісовий кодекс"). Природно-заповідні категорії та об'єкти вищої категорії заповідності в Україні. Статус і завдання природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків. Вимоги щодо охорони природних комплексів і об'єктів та особливості управління ними. Характеристика природних і біосферних заповідників. Національні природні парки України. Статус і завдання регіональних ландшафтних парків, заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та основні вимоги щодо їх режиму.

Тема 3. Критерії визначення територій, що мають особливу природоохоронну, екологічну, наукову та естетичну цінність.

Відмінності фізико-географічних умов, ступінь деградації природних екосистем, національна специфіка, історія і тенденції створення природоохоронних територій земної кулі. Темпи збільшення кількості і площі заповідних територій у різних регіонах світу. Урізноманітнення категорій заповідних об'єктів. Резервування природних територій. Виділення природних і антропогенних територій для заповідання. Клопотання про створення територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Проектування природно-заповідних територій на стадії їх створення (підготовка і подання клопотань, розгляд і прийняття рішень, зміна меж територій природно-заповідного фонду, резервування територій для заповідання). Оголошення про створення територій і об'єктів природно-заповідного фонду. Історія створення, мета і значення Червоної книги. Міжнародна Червона книга. Мета і значення Зеленої книги.

Тема 4. Території та об'єкти природно-заповідного фонду як і елементи національної екомережі. Критерії і принципи формування екологічної мережі України

Європейська екомережа та досвід формування екомережі у країнах Європи. Нормативно-правові підстави для розбудови екомережі України. Головні риси каркасу національної екомережі України. Функціонально-просторова структура національної екомережі України. Базові критерії відбору структурних елементів екомережі України. Оцінка сучасного стану розбудови національної екомережі України.

Тема 5. Міжнародні природоохоронні конвенції та угоди. Створення системи транскордонних природоохоронних територій
Основні аспекти міжнародного співробітництва в галузі заповідної справи: дотримання Конвенції про біорізноманіття, ряду Конвенцій і інших міжнародних Договорів (угод) про збереження довкілля; співпраця природоохоронних спілок на державному і недержавному рівнях; опрацювання міжнародних наукових програм з метою розробки заходів про збереження

біорізноманіття, поліпшення управління і функціонування заповідних об'єктів, створення загальної стратегії заповідної справи. Наукові і юридичні засади створення транскордонних заповідних об'єктів, проведення міжнародної експертизи проектів у галузі.

Індивідуальні завдання

Індивідуальне завдання виконується студентами у вигляді презентації. Презентація має містити не менше 15–20 слайдів. До презентації додається пояснювальна записка формату А4, в якій є вступ, основна та заключна частини, також додається перелік електронних ресурсів, з використанням яких було зроблено презентацію. Розкриття питання оцінюється максимально в **5 балів** (шкала наведена вище). Кількість слайдів, якість тексту та ілюстрацій, новизна, логічність викладення матеріалу оцінюється максимально в **5 балів**. Максимальна кількість балів, яку отримує студент за оформлення пояснювальної записки також становить **5 балів**, при цьому враховуються кількість сторінок, наявність структурних частин (вступ, основна, узагальнення), наявність переліку електронних ресурсів, логічність викладення матеріалу. Захист відбувається в усній формі (максимально **5 балів**).

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Для засвоєння знань з дисципліни «Аквакультура штучних водойм» використовуються такі методи навчання:

- словесні (пояснення, бесіда, лекція, дискусійне обговорення проблемних питань);

- наочні (слайдові презентації у програмі Microsoft Office PowerPoint, науково-популярні фільми, роздатковий матеріал);

Методи навчання ґрунтуються на принципах студентоцентризму та індивідуально-особистісного підходу; реалізуються через навчання на основі досліджень, посилення практичної орієнтованості та творчої спрямованості у формі комбінації лекцій та самостійної роботи з використанням елементів дистанційного навчання, в тому числі в інтерактивних методів навчання, мозкового штурму, круглих столів, робиться акцент на саморозвиток особистості та проблемно-орієнтоване навчання.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ:

– поточний (експрес-контроль): - на заняттях проводиться усне опитування декількох студентів для з'ясування ступеня засвоєння і закріплення матеріалу лекційних занять і під час самостійного опрацювання літератури по завданню викладача,

перевірка ведення конспектів лекцій,

- перевірка виконання завдань для самостійного опрацювання

– рубіжний (контрольна робота);

– підсумковий (диференційний залік, тестування).

Тематичне оцінювання аудиторної та самостійної роботи студентів здійснюється на основі отриманих ними поточних оцінок за усні та письмові відповіді з предмету, самостійні та контрольні роботи.

Підсумковий контроль проводиться у формі комп'ютерного тестування. Кількість отриманих балів з кожного виду навчальних робіт за різними формами поточного контролю виставляється студентам у журнал академічної групи та електронний журнал після кожного контрольного заходу. Підсумковий контроль навчальної діяльності студентів здійснюється у формі диференційного заліку.

ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінка на лекційному занятті виставляється за активність студента під час дискусії, якість конспекту, командні проєкти, зроблені доповіді, презентації, реферати. Поточний контроль якості здобутих студентами знань здійснюється в усній і письмовій формах. Усна форма реалізується у вигляді їх опитування, а також при заслуховуванні доповідей за індивідуальними темами. Під час підсумкового контролю засобами оцінювання результатів навчання з дисципліни є стандартизовані комп'ютерні тести.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Поточний контроль успішності здобувачів вищої освіти здійснюється за чотирирівневою шкалою – «2», «3», «4», «5».

«Відмінно» Отримують за роботу, в якій повністю і правильно виконано завдання. Водночас здобувач освіти має продемонструвати вміння аналізувати і оцінювати явища, факти і процеси, застосовувати наукові методи для аналізу конкретних ситуацій, робити самостійні висновки, на основі яких прогнозувати можливий розвиток подій і процесів, докладно обґрунтувати свої твердження та висновки.

«Добре» Отримують за роботу, в якій повністю і правильно виконано 75 % завдань. Водночас здобувач вищої освіти виявляє навички аналізувати і оцінювати явища, факти і події, робити самостійні висновки, на основі яких прогнозувати можливий розвиток подій і процесів та докладно обґрунтувати свої твердження та висновки.

«Задовільно» Отримують за роботу, в якій правильно виконано 60 % завдань. При цьому здобувач освіти не виявив вміння аналізувати і оцінювати явища, факти та недостатньо обґрунтував твердження та висновки, недостатньо певно орієнтується у навчальному матеріалі.

«Незадовільно» Отримують за роботу, в якій виконано менш як 60 % завдань. При цьому здобувач освіти демонструє невміння аналізувати явища, факти, події, робити самостійні висновки та їх обґрунтувати, що свідчить про те, що студент не оволодів програмним матеріалом.

Рекомендовані теми самостійної роботи

- 1 Детальна характеристика етапів розвитку природно-заповідної справи в Україні.
- 2 Міжгалузеві зв'язки природно-заповідної справи.

- 3 Найважливіші постаті природно-заповідної справи.
- 4 Наукові об'єкти ПЗФ України, які занесені до Державного реєстру наукових об'єктів, що становлять національне надбання.
- 5 Характеристика офіційних міжнародних "червоних книг і переліків біорізноманіття".
- 6 Характеристика Червоної книги України. Характеристика Зеленої книги України.
- 7 Кодекс поведінки в заповідній природі.
- 8 Історія розвитку науки про заповідання природи.

Рекомендована література

Базова

1. Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А., Клєстов М.Л., Прядко О.І., Арап Р.Я. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації (під ред. д.б.н. проф. Т.Л. Андрієнко). – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 60 с.
2. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (переклад українською мовою). – Київ: Авалон, 1998. – 52 с.
3. Горб К.М. Теорія та практика організації території особливої охорони: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1998. – 56 с.
4. Грищенко Ю.М. Основи заповідної справи: Навч. посібник. Рівне: РДТУ, 2000. – 239 с.
5. Давиденко В.М. Заповідна справа: Навчальний посібник для студентів екологічних, біологічних, природничих, лісівничих, агрономічних, зооінженерних факультетів вищих навчальних закладів III, IV рівнів акредитації. / В.М. Давиденко – Миколаїв: Вид-во МФ НаУКМА, 2001. – 140 с.
6. Фурдичко О.І., Сівак В.К., Солодкий В.Д. Заповідна справа в Україні: Підручник. – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 336 с.

Допоміжна

1. Екологічна енциклопедія: у 3 т. / Ред.: А.В. Толстоухов (голов. редактор) та ін. – К.: ТОВ “Центр екологічної освіти та інформації”, 2006. – Т. 1: А-Е. – 432 с., 2007. – Т. 2: Є-Н. – 416 с., 2008. – Т. 3: О-Я. – 472 с.
2. Екологічне право України. Академічний курс: Підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К., 2005
3. Закон України “Про екологічну мережу” // Відомості Верховної Ради. – 2004, №45.
4. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” // Відомості Верховної Ради. – 2004, №3.
5. Коржнєв М.М., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Яковлєв Є.О. Чинники впливу антропогенних змін геологічного середовища України на біорізноманіття і людину // Екологія довкілля і безпека життєдіяльності, №1, 2003. – С. 59-69.
6. Кравчук Г.І. Геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення - „Гайдамацький яр. ” ЗНП VI наукової конференції “Сучасні екологічні проблеми України”. – Вінниця: РВВ ВНАУ, 2011.с.13-16 с.

7. Марушевський Г.Б. Збереження біорізноманіття і створення екомережі: інформ. довід. / Г.Б. Марушевський, В.П. Мельничук, В.А. Костюшин // К. :Wetlands International Black Sea Programme – 2008. – 168 с.

8. Менеджмент охоронних лісів України. Під загальною редакцією акад. НАН України Шеляга-Сосонка Ю.Р. – К.: Фітосоціоцентр, 2003. – 299 с.

9. Міждержавні природно-заповідні території/Під загальною ред.

Т.Л.Андрієнко.-Міжвідомча комплексна лабораторія наукових основ заповідної справи НАН України та Мінекобезпеки України.Київ,1998. - 132 с.

10. Мудрак О.В. Загальна екологія. / О.В. Мудрак // Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Вінниця: ВАТ «Міська друкарня» – 2006. – 444 с.

11. Мудрак О.В. Екологія. / О.В. Мудрак // Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – 2-е видання, перероблене і доповнене. – Вінниця, 2011. – 520 с.

12. Мудрак О. Система цінностей екологічної мережі Поділля //Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. – Серія “Екологія. Біологічні науки”. – Випуск 8 (55). – Полтава. – 2009. – С. 84– 87.

13. Мудрак О. Еколого-ценотичний аналіз флори Поділля / О. Мудрак // Стале природокористування: підходи, проблеми, перспектива : м-ли III Міжнародної наукової конференції – Тернопіль: “Підручники і посібники”, 2010. – С. 33–37.

Інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Державного управління охорони навколишнього природного середовища у Вінницькій області. – Режим доступу: <http://www.vineso.ucoz.org> <http://cites.org/> - Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (CITES, Вашингтон, 1979 р.)

2. <http://ramsar.org/> - Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як середовище існування водоплавних птахів (Рамсар, 1971)

3. <http://unesco.org.ua/> - Національна комісія України у справах ЮНЕСКО

4. <http://www.ecnc.nl/doc/lynx/> - сторінка Всеєвропейської екомережі на сайті Всеєвропейської стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття.

5. <http://www.menr.gov.ua/> - Міністерство екології та природних ресурсів України.

6. <http://www.nature.coe.int/> - сторінка Центру Natura при Раді Європи.

7. <http://www.rada.gov.ua/laws/> - сторінка законодавства України.

8. <http://www.wcmc.org.uk/cms/> - сторінка Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Бонн, 1979 р.)